

Útvonal leírás és látnivalók a monori vasútállomástól Tetepusztáig a „■ és +” turistajelzésekben végighaladva.

Összeállította: Kiss Attila középiskolai tanár

Vasútállomás: 1847-ben adták át – az országban másodikként – a Pest–Cegléd–Szolnok vasútvonalat. Szeptember 1-jén haladt át az első három vonat Monoron. Az állomás épülete a vasútépítéssel egyidejűleg épült. A megépítéskor egy emeletes részből állt, amelyhez két oldalról egy-egy földszintes épületegység csatlakozott.

A vasút megépítése óta mindig fontos szerepet játszott Monor életében, és nem „csupán” azért, mert Budapestre szállította a bejáró dolgozók tömegeit. Budapest kiegyezés utáni erőteljes fejlődése igényelte a nagyszámú munkaerőt, a vasúti közlekedés pedig lehetővé tette a fővárosba történő naponkénti bejárást, az ingázást. Ezért 1905 után a vasúton túl kifarcellázott területre jelentős számú fővárosi költözött ki, akik elsősorban közszolgálatban és a közlekedésben dolgoztak. A mai Erzsébet királyné utcában 1907. június 30-án telepedett le az első lakó. Ekkortól alakult ki – a vasút és az országút között – Monor új településrésze, az Újtelep.

A vasút már a szabadságharc idején is különös jelentőségre tett szert. 1849-ben a dícső tavaszi hadjárat idején a helyi nemzetőrök felszedték a vasúti síneket, hogy ezzel is megakadályozzák a Tisza felé tartó ellenség előnyomulását.

A nyolcvanas években gyakoriak voltak Monor térségében a hadgyakorlatok. Az 1889-es hadgyakorlat idején az itt elszállásolt tábornok házáról sárba rántották a császári fekete-sárga zászlót. Másnap érkezett – a hadgyakorlatot megtekinteni – Monorra I. Ferenc József, akinek a fogadására a vasútállomáson tribünt ácsoltak. Az esős időben felázott talajon azonban a tribün előredőlt a ránehezedő tömeg súlyától. Az uralkodó mérenylettől tartva ellovagolt.

1919 augusztus 2-án román katonák foglalták el Monort. Még aznap egy Pest felé menő vörös páncélvonatra a várost megszálló román katonák rálöttek. A páncélvonat visszonozta tüzet, és egy román katonát megöltek. Megtorlásul a románok elfogtak 53 személyt, főként civileket, statáriális eljárás után az agyagbányába hajtották, és ott kivégezték őket. Közülük csak egy élte túl a tragédiát. Az áldozatok közös sírja a katolikus temetőben van.

1944. július 8-10. között majd 7500 közelebbi és távolabbi környékbeli zsidót az agyagbányákba tereltek, ott embertelen körülmények között fogva tartottak, majd 1944. július 8-án (egy nappal azután, hogy a kormányzó elrendelte „a zsidók Németországba való elszállításának felfüggesztését”) lágerekbe hurcoltak, a legtöbbüket Auschwitz-Birkenaubába.

A vasútállomás melletti **Gera kert**ben áll a trianoni emlékmű – id. Kampfl József monori kőfaragó alkotása –, amelyet 1935-ben emeltek közadakozásból. Az emlékmű tetején a Szent korona, előlapján kereszt, a keresztben a nagy Magyarország, benne a jelenlegi Magyarország térképe. A kereszt alatti márványtábla mögött pedig mind a hatvannégy vármegyéből egy-egy marék földet helyeztek el. 1945 után az emlékművet átalakították, mellé orosz katonákat temettek. A hatvanas években – amikor az orosz katonákat elszállították innen – a kor szellemének megfelelően „Alkotmány emlékmű” lett a helyén. Ez az emlékmű volt ifj. Kampfl Jó-

zsef első köztéri alkotása. 1999-ben mozgalom indult az eredeti emlékmű helyreállítására. A Kampfl János által helyreállított emlékművet 2000. október 6-án avatták fel újra.

Mártírok utca

Wesselényi utca

A Mátyás király utca végén, a jobb oldalon, a római katolikus templom telkén épült fel a Katolikus Legényegylet „Szent József” székháza 1933-ban. A Legényegylet épületében működött 1959 és 1992 között a Csokonai Filmszínház. Az átalakított épületben ma bútorbolt működik. Ugyancsak a templom telkén áll a Mátyás király és a Kossuth Lajos út sarkán lévő egykori cserkészotthon, amely ma egy biztosító székháza.

A Kossuth Lajos út, Monor főutcája, vagy ahogy mi monoriak nevezzük: a „város”, – tulajdonképpen a főutca, a Kossuth Lajos út egy kb. ötszáz méteres szakasza. Itt látható a város legjelentősebb látnivalóinak többsége. Valószínűleg itt volt az Árpád kori Monor, és biztos, hogy itt állt a Szent György templom, Monor egyetlen ismert középkori építménye. 1813, a falurendezés kezdete előtt girbegurba kis utcák alacsony házacskái közül emelkedett a két templom. A falurendezés után Monor olyan lett, mint az alföldi nagy falvak és mezővárosok: egyenes utcák, nagy főtér. Akárhonnan közelített hozzá az akkori utazó, elsőként a templom tornyait látta meg. Ilyennek látta Monort a XX. század elején itt élő Falu Tamás is: *„Kedves két torony alvó házak közt...”*.

Később itt alakult ki a kisváros központja. Itt épültek az 1873 után városnak nevezett Monor középületei: a főszolgabíróház, a járásbíróház, az adóhivatal, a közjegyzőség, a pénzügyőrség, a posta, a táviráda, a csendőrség, a megalakuló hitel- és pénzügyintézetek és két szálloda. Itt vannak azok az épületek, amelyek napjainkig a kisvárosi városkép meghatározói, a Járásbíróház 1908-ban, a Kossuth Lajos Általános Iskola emeletes része 1908-1909-ben, a Vigadó 1909-ben és az egykori Adóhivatal és Tűzoltószertár pedig 1912-ben. Itt épült az első Egészség ház, az evangélikus templom és a mai Polgármesteri Hivatal is.

A Kossuth Lajos út és a Bocskai utca sarkán emelkedik a város legrégebbi épülete, a **református nagytemplom**. A templom helyén állt Monor egyetlen középkori eredetű épülete az 1401-ben, Zsigmond király uralkodása idején kiadott oklevélben is említett Szent György templom. A határbejárást rögzítő oklevél Szent György templomra vonatkozó része így szól: *„Végül pedig ... Monar faluba, ... megidézttük az összes lakó- és határszomszédot. Az ő jelenlétükben igazságosan kimértük a föld kilenced részét a Petrinek és Thetének nevezett falvak felé eső részen, a négy jobbágytelekkel együtt, felállítva egy határjelet, amely elválasztja őket a Boldog György vértanúról elnevezett monari egyház földjeitől ...”*

Feltételezhető, hogy már a XVI. század végén református gyülekezet működött Monoron. A szájhagyomány szerint a török pusztítás következtében rommá vált templom maradványaira építette 1630 körül a református gyülekezet első templomát. Ezt, a török portyázások során megsérült templomot 1702-ig két ízben javították, majd 1702-ben újjáépítették. A XVIII. században *„A monori Reformata Szent Ecclesia ... maga költségével Isten dicsőségére”* három harangot öntetett. 1773-ban Mayerhoffer János kőművesmester vezetésével a templomot megnagyobbították. 1795-ben nagy vihar támadt, ami erősen megrongálta a tor-

nyot – erről az eseményről így emlékezik meg a Protocollum: „*megütötte a mennykő tornyunknak tetejét, az farészét, de nem volt tüzes és nem gyulladt meg, de igencsak össze zuzta farészét*”. A tornyot 1801-ben javították ki. Ebben a században még számos kisebb-nagyobb javítás és átalakítás történt a templomon és a parókián, de egyre inkább látszott, hogy elkerülhetetlen a templom újjáépítése. 1850-ben pl. a templom padlását azért kellett újra deszkázni és megerősíteni, hogy össze ne omoljon.

Az új, késő-barokk templom 1882-ben készült el. Innentől kezdve már csak kisebb-nagyobb felújítások történtek a templomban. Először 1899-ben javították a tornyot. 1925-ben renoválták a tornyot és tatarozták a templomot. 1943-ban feljárót építettek az utcai főbejárat elé. A magyarországi reformáció 400 éves évfordulójára a templom külsejét renoválták. A renoválás során vált ismertté az egykori Szent György templom elfalazott bejárati ajtaja és kőfalazata. 1974-ben készült a toronysisak festése és a csillag aranyozása. 1992-ben átalakították a templom főbejáratához vezető lépcsőt, az új burkolat süttői mészkőből készült.

Az első világháború alatt elvették a templom négy XIX. században készült harangját. A templom mai, 6 mázsás harangját 1968-ban, a magyarországi reformáció 400 éves évfordulóján öntötték. Ebben az évben történt a templom külső renoválása is. E renoválás során vált ismertté az egykori Szent György templom elfalazott bejárati ajtaja és kőfalazata. A templom orgonája 1930-ban, Árokháty Béla budapesti református lelkész, orgonaművész tervei alapján készült. A 80-as években készült az új úrasztala.

A templom berendezési tárgyainak egy része (a gyülekezeti láda, az úrvacsoraosztásnál használt kenyérszító óntányér és ónkanna, valamint három úrasztali terítő) ma a városi helytörténeti kiállításon látható. A berendezési tárgyak másik részét a parókián őrzik. Ilyen például az 1717-ben aranyozott ezüsből készült kehely, és egy szintén aranyozott ezüsből készült, empire stílusú, 1814-ből származó kehely is.

A református templom kertjében látható néhány XIX. századi faragott kopjafa (ezek a református temetőből származó fejfák, amit a monoriak kopjafának neveznek) és sírkő.

A templom közelében áll a város legrégebbi iskolája, a **Kossuth Lajos Általános Iskola** (Kossuth L. út 98.). Az 1711-es országos népiskolai összeírás szerint az iskola református népiskolaként működő elődjét 1567-ben alapították. Az első református iskolát 1710-ben építették. 1872-ben épült a ma is álló, az iskola földszintes, udvari részét alkotó református iskola. Ez az épület 1885-re olyan rossz állapotba került, hogy „*néhol beesett az eső, vagy besüttött a nap a tetőn*”. Az eklézsia csak hosszú távra tudta volna vállalni a felújítás költségeit, ezért a tanfelügyelet az egyházat válaszút elé állította: Vagy használhatatlanná nyilvánítják és bezáratják, vagy államosítják és akkor már a következő tanévet új emeletes iskolában kezdhetik a tanulók. Így került sor 1885-ben az államosításra. Az emeletes épületrész azonban csak 1908-1909-ben készült el – Bartha Mór tervei alapján – már állami beruházással. Az intézmény 1954 óta viseli Kossuth Lajos nevét.

Az iskola padlásterében „Iskolamúzeum” működik. A kiállítást 1984-ben Csák András rajz szakos tanár állított össze. Itt a monori oktatással kapcsolatos tárgyi és írásos emlékek; az iskolában a rendszerváltás előtt működő úttörőcsapat emlékei; Monorról és a környékéről összegyűjtött tárgyak (pl. pinceépítéskor előkerült mamutcsontok, a népi élet használati és

munkaeszközei) láthatók. A kiállítást 1987-ben a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület 1382. szám alatt nyilvántartásba vette, azóta az egyesület hivatalos bélyegzőhelye. A gyűjtemény a Tourinform adatbankjában is szerepel. Tanítási napokon előzetes megbeszélés alapján látogatható. Az összegyűjtött és kiállított tárgyak száma évről-évre nő. Az „iskolamúzeumot” főleg monori iskolások látogatják történelem vagy osztályfőnöki óra keretében.

A Kossuth Lajos Általános iskola melletti szépen parkosított Kálvin téren a református templom és az iskola között érdemes megállni **az I. világháború monori áldozatainak emlékművénél**, amelyet 1923-ban a hősi halottak emlékére közadakozásból emeltek. 1923-ban mintegy 170 elhunyt monori katona neve került fel a négy oldalon elhelyezett táblákra. 1998-ban Németh László helytörténész halotti anyakönyvi bejegyzések, újsághírek és visszaemlékezések segítségével kiegészítette. Ma hozzávetőleg 260 monori hős nevét ismerjük.

A két világháború között itt tartották cserkészavatást és a hősök napi megemlékezéseket, koszorúzásokat. Május utolsó vasárnapját az 1924. évi XIV. törvény nyilvánította nemzeti ünnepnapnak. 1945 után ez az ünnep elfelejtődött és csak a rendszerváltás, 1990 után kezdték országszerte újra megünnepelni. Monoron 2000 óta emlékezünk meg a XX. század valamennyi hősi halott katonájára.

A református templom Bocskai utcai oldalán levő kis parkban látható a 2001-ben felavatott **1956-os emlékmű**, Czibor Éva monori szobrászművész alkotása.

A Kossuth Lajos általános iskolától Monorierdő irányában néhány száz méterre van az **Alkotmány utca**. Itt a **2. számú ház** udvari falán emléktábla őrzi József Attila rövid itt tartózkodásának az emlékét. 1917 novemberétől 1918 februárjáig József Attila nevelőszülőknél Monoron élt: „Anyám már betegeskedett, méhdaganata támadt, s ekkor én magam jelentkeztem a Gyermekvédő Ligánál -, így rövid időre Monorra kerültem.” – írta később Curriculum vitae című önéletrajzában. József Attilát a fronton harcoló Frauendorfer Ferenc asztalos családjá fogadta be. A nevelőanya hadimunkán dolgozott, katonazubbonyt varrt és azokat maga szállította fel Pestre. Volt osztálytársai elmesélték, hogy a „vidéki” (a környező falvakból bejáró), és a „monori” fiúk között állandóan ádáz harc dúlt. Valószínű, ebben a környezetben József Attila végig idegen maradt. 1918 februárjában megszökött. Egyedül érezte magát és a Mama után vágyódott. Városunk utcát és gimnáziumot nevezett el József Attiláról.

A református nagytemplommal majdnem átellenben, a Kossuth Lajos út túloldalán emelkedik a **Nagyboldogasszony római katolikus templom**. A község középkori templomát, a Szent György templomot a török hódoltság alatt a reformátusok elfoglalták és felújították. Monor földbirtokosa, az egri káptalan később ezt nem követelte vissza, hanem 1757-ben egy másik, kisebb templomot építtetett Nagyboldogasszony tiszteletére. Az idők múlásával ez kicsinek bizonyult, ezért lebontatták, s helyébe építették az egri káptalan költségén a jelenlegit. 1800-ban kezdtek az új templom építéséhez, és az elkészült templomot 1806. október 5-én áldották meg. A templomnak jelenleg három XX. századi harangja van. 1906-ban, a felszentelés 100 éves évfordulójára, az egri káptalan kívül-belül renováltatta a templomot.

A Nagyboldogasszony templom mai formájában egyhajós, középtornyos, késő-barokk templom. Főhomlokzatát ión oszlopfejú, magas talapzaton álló pillér keretezi. Kapuzata egyenes záródású, a kapu felett kőkeretes ablak, kétoldalt üres szoborfülke található. Három-

részes tagolt főpárkánya közepén háromszögű timpanon. Kétszakaszos tornyának felső emeletén négy félköríves ablak látható. Toronysisakját redőnyös ablakok és óraíves párkány díszíti. A templom jobb oldalán kettős sekrestye található befalazott, kökeretes ajtóval. A templom belsejében a hajóhoz félköríves nyílással kapcsolódó karzat és téglalap alaprajzú, kétszakaszos hajó látható. A hajót korinthusi fejezetű falpillérek nyugvó csehsüveg boltozatok fedik, falfülkék és háromrészes párkány tagolják. Az egyenes záródású, kupolaboltozattal fedett szentélyt félköríves diadalív választja el a hajótól.

Az oltárképen Szűz Mária mennybemenetele látható. Felette ezüstözött felhők közt Mária-monogram. A főoltár mögött áll a későbarokk stílusú szobrokkal díszített oltárfal. Kétoldalt a korinthusi oszlopokon angyalszobrok állnak. Az oszlopok mellett bal oldalt Szent István királyt, jobb oldalt Szent Imre herceget ábrázoló, XVIII. században készült barokk faszobrok láthatók. A XVIII. század végi tabernákulumot korinthusi pillérek díszítik. Ajtaján Izsák feláldozását ábrázoló aranyozott dombormű látható. A tabernákulum két oldalához kapcsolódó posztamensen egy-egy XVIII. század végén fából készült angyalszobor térdel. A templom Szentháromságot ábrázoló mellékoltárát 1858-ban készítették klasszicizáló stílusban. A templom berendezése, a szószék és a padok copf stílusban készültek. A szószék mellvédjén a feltámadt Krisztust ábrázoló dombormű látható. A padok hajlított ívű oldallapjait közepén levélből kialakított, nagy rozetta díszíti. A plébánia felszereléséhez tartozik egy aranyozott ezüstből készült, öntött, rokokó kehely.

Az első ismert – időközben tönkrement plébániaépületet – 1808-ban Neugebauer Ferenc pesti építész tervei szerint az egrí káptalan építtette újjá. A régi plébániát az 1980-as évek végén bontották le. A bontáskor káptalani és monori téglaegetőkből származó jelzett téglák kerültek elő. A plébánia új épülete a sekrestye mellett kapott helyet.

A katolikus egyház 1776-ban iskolát épített a templomhoz tartozó telken, és az államosításig folyamatosan működött itt elemi iskolai oktatás. 1948-tól az 1980-as évekig a Kossuth iskola kiegészítő tagozata működött itt, majd az épületet lebontották.

A templom mellett az utcásorba illeszkedő fülkében, vasrácsos ajtószárnyak mögött áll az 1842-ben készített **Nepomuki Szent János szobor**. Talapzatán az 1925-ös dátum a szobor első áthelyezésének évére utal.

Nepomuki Szent János a hidak védelmezője és a gyónási titok vértanúja Közép-Európa egyik legismertebb szentje. A legenda szerint a szentté avatott pap halálát az okozta, hogy nem volt hajlandó királyának, IV. Vencelnek elárulni, hogy a királyné mit gyónt neki. Ezért a király megkínóztatta és a Moldva folyóba dobatta. Holttestét a prágai Szent Vitus székesegyházban temették el.

A templom melletti Szent István téren található a **II. világháború áldozatainak emlékműve**. Kampfl József, monori származású szobrászművész alkotását 1993-ban avatták fel.

Az emlékmű előtt, az út melletti parkosított területen látható az 1990-es rendszerváltást jelképező kopjafa.

A II. világháborús emlékművel szemben, az út túloldalán az emeletes lakóházak és a Városi Könyvtár épülete által határolt virágos, parkosított szökőkutas főtér a városi önkormányzat 2009-ben újította fel. A parkban több szökőkút mellett láthatjuk az 1975-ben, a „fel-

szabadulás” 30. évfordulójára készült emlékművet. A mészkőből faragott nőalakot szintén Kampfl József készítette.

Innen a két templom elől szép a kilátás a város főutcájára – ami mi monoriak „város”-nak nevezünk.

A Városi Könyvtár és Zeneiskola épülete (Kossuth L. út 88.) az ötvenes évek elején épült párház céljára. A rendőrség melletti földszintes épületben (Kossuth L. út 84.) – amelyben az 1850-es évektől a Szentháromság Gyógyszertár működött – 2000. november 2-án, nyílt meg a Városi Helytörténeti Kiállítás.

A Helytörténeti Kiállítással szemben, az út túloldalán, a Kossuth Lajos út és a Petőfi Sándor utca sarkán találjuk az 1870-es évek közepén épült régi községházát (Kossuth L. út 71.). A községháza volt a XIX. század második felében gyorsan fejlődő Monor városközpontjában az első azon épületek közül, amelyek napjainkig a kisvárosi városkép meghatározói. A régi földszintes épületre 1895-ben emeletet építettek. A későbbiekben jelentősebb belső átalakításokat is végeztek rajta. Az épületben 1983 novemberéig a Monori Községi Tanács működött, később emeleti termeiben általános iskolai oktatás folyt, földszinti részén volt a városi házasságkötő terem. A 2008-2009. évi felújítás után üzletek, bankok kaptak benne helyet.

Mellette épült fel 1908-ban Tóásó Pál műépítész tervei alapján a Városi Bíróság (Kossuth L. út 69.). Az elkészült épületről az igazságügy miniszter által kiküldött bizottság úgy nyilatkozott, hogy az egész országban nincs ilyen külsejű és berendezésű járásbíróház. Hasonlóan írt a *Monorkerületi Lapok* is: „Úgy maga az épület, mint annak berendezése a járásbíróházi épületek között páratlanul áll az egész országban, kivitele és bútorzata oly díszes és ízléses, hogy annak állandóan igen sok nézője akad”. A patinás épületet 2002-ben teljesen felújították, modernizálták és bővítették.

Kossuth Lajos mellszobra a Városi Bíróság előtt látható. A márvány talapzaton álló bronzszobor – Gerenday Béla fővárosi szobrász alkotása – Kossuthot férfikora delelőjén örökíti meg. Az emlékmű eredetileg a régi községháza előtt állt, de 1945-ben áthelyezték a mostani helyére, a Városi Bíróság elé.

A Kossuth-szobor közelében szintén közadakozásból állították fel 1948-ban – a forradalom és szabadságharc századik évfordulójára – az 1848/49-es emlékművet, id. Kampfl József kőfaragó munkáját.

A Kossuth Lajos és Ady Endre út sarkán – ifj. Nagy István fővárosi építész tervei alapján – 1909-ben épült fel a Vigadó. A XX. század elején az akkori Piac tér végén, a jelenlegi parkoló helyén dűledező, öreg kocsmá, a régi „vendéglő” állt. Az előljáróság e helyett szándékozott felépíteni az új „Nagyvendéglőt”. „Az új épületet olyan modern Vigadónak akarja felépíteni a község, ahol az első emeleten két társadalmi körnek és egy nagy díszteremnek lenne helye. A földszinten kávéházi és étkező terem és kocsmahelyiség lenne”. A munkálatoknak 1909 tavaszán kezdtek el és már december 4-én az emeleti nagyteremben sor került az első táncmulatságra is. Hosszú ideig népszerű szórakozóhely volt a Vigadó, bálokat, műkedvelő előadásokat, koncerteket tartottak itt, nyáron utcai kerthelyisége is vonzotta az érdeklődőket. 1911-től néhány évig mozi is működött benne. A nyolcvanas években azonban az akkorra nagyon leromlott állagú épület bezárt. 2001-ben felújították, rövid ideig kávéház és művészeti galéria működött a földszintjén. A Vigadó ma újra a kulturális élet központja. Hangversenyek, képzőművészeti kiállítások, a Pünkösdi Fesztivál, a Szüreti Sokadalom és a megyei Ki mit tud? sikere jelzi kulturális életünk felpozícióját.

A Vigadóval szemben áll a Polgármesteri Hivatal épülete, amely 1944-ben készült, és 1950-ig a Főszolgabírói Hivatal működött benne. 1950-től a Monori Járási Tanács hivatala volt, majd 1984-től a Monori Városi jogú Nagyközségi Tanácsnak adott helyet. 1990-től a Polgármesteri Hivatal székhelye. Érdemes egy kicsit benézni a Polgármesteri Hivatal épületébe, amelynek emeleti folyosóját Dr. Bittó Pál festményei díszítik. A festő végrendeletében hagyta Monor városára tíz alkotását.

A Kossuth Lajos és az Ady Endre út sarkán, a Luther téren áll az evangélikus templom. Az evangélikusok 1912-ig a péteri evangélikus egyházához tartoztak, ebben az évben önállósodtak és a péteri egyház fiók-egyházaként működtek tovább. Az evangélikus templom Sándy Gyula műépítész, egyetemi tanár tervei alapján 1939-ben épült fel a mai Luther téren. A templomtorony négy harangját Seltenhoffer Frigyes soproni harangöntő készítette még ugyanabban az évben. Az oltárkép Glatz Oszkár festménye.

A Millennium tiszteletére 2000. augusztus 20-án avatták fel templom előtti Luther téren látható Millenniumi „angyalos” díszkutat, amely Czibor Éva monori szobrász alkotása.

(Büszkén kell védenünk ezt a városképet, hiszen volt olyan idő, amikor a filmesek egymás után jöttek hozzánk a kisvárosi hangulatot megörökíteni.)

Bocskai utca: A református nagytemplom mögött, a Bocskai utca elején áll a **Művelődési Központ** épülete. Ezt az épületet a református egyház építette – a község összefogásával – gyülekezeti ház és kultúrház céljára. A ház 1939-ben készült el. A gyülekezeti házat csak tizenhárom évig használhatta a református egyház. 1952-ben a községi tanács vette bérbe évi 1 (!) forintért. Az egyház tulajdonjoga ekkor még megmaradt. A kényszerbérlet harminc évig tartott, 1982-ben a tanács a kultúrházat megvásárolta – ebből a pénzből épült az új református gyülekezeti ház. A Bocskai utcát régebben Füzes utcának nevezték, ugyanis a vízrendezések előtt gyakori volt településünkön a fűzfa, amelynek vessejét sövényházak, kerítések, méhkasok, ill. az ún. sövénykutat készítéséhez használták.

Monor környékének jellemző fafaja volt a szil is. A szilfákat kivágták, a helyén telepített nyárasok és szántóföldek vannak. A szilfák emlékét a Szilhádi dűlő, az Arany János utca régebbi neve (Nagyszilhát utca) és a gyakran még ma is Szilhádi útnak nevezett Acsádi utca neve őrzi. Néhányan a mogyoró szóból, ill. annak mony alapszavából vezetik le Monor nevét. Ez esetben városunk helyén valaha mogyoróval benőtt területnek kellett volna lennie. Ezt azonban okleveles és növényföldrajzi adatok sem támasztják alá.

A buszpályaudvar, majd nem messze a **városi piacot körülölelő üzletsor** tűnik a szemünkbe. A Kovács Béla monori építész tervei alapján készült épületegyüttest 2001-ben avatták fel. Az üzletek külső képe a monori pincék építészeti emlékeit idézi. Itt – jó idő esetén – nagyobb szabadtéri rendezvényeket is szerveznek a város lakói számára.

Forrás utca: Monoron utcát és áruházat neveznek Forrásnak. A névadó Forrás-vidék – Monor egyetlen védett területe – helyi természetvédelem alatt áll. A Forrás utcát a két világháború közt Vajda utcának nevezték, mivel itt lakott a cigány vajda (és itt lakott számos Monor határán túl is ismert cigányprímás). 1990 előtt Pattermann Dezső – népszerű szociáldemokrata vagonmunkás, az őszirózsás forradalom idején megalakult Nemzeti Tanács által kinevezett bíró, a direktórium első vezetője – nevét viselte.

Bajcsy-Zsilinszky utca elején, a városközponttól nem messze van a baptista gyülekezet 1949-ben épített temploma.

Liliom utca

A **Csokonai utcában** észrevétlenül emelkedni kezd az út a Strázsa-hegyre. A Strázsa a hagyomány szerint arról kapta a nevét, hogy a török korban innen kémlelték a környéket,

őrizve a falut a portyázó török katonáktól. 190 méterével még a domb elnevezést sem érdemli meg, mégis nevezetes hely. Monor ugyanis két nagytáj, az Alföld és az Északi-középhegység találkozásánál fekszik. A Cserhát déli nyúlványa fokozatosan olvad bele a város belterületét már egyértelműen meghatározó alföldi tájegységekbe. A Gödöllő–Monori-dombság – régebben Gödöllői-, majd Gödöllő–Ceglédberceli-dombság volt a neve, még régebben pedig Cserhátalja néven volt ismeretes – lankás dombsora félszigetszerűen nyúlik be az Alföld belsejébe. A D-DK irányban lejtő dombvidék Monor határában átlagosan 150 m magas. (A város legmagasabb pontja a Forrási-dűlőben 218 méterre emelkedik.)

Mi monoriak a dombvidék elvégződését nevezzük Strázsa-hegynek. Őseink – akik még természetközelenben éltek és a mainál jobban ismerték környezetüket – azon a helyen, amit mi egyszerűen Strázsa-hegynek nevezünk, megkülönböztették a Temetőhegyet, a Laposhegyet, az alsó Malomhegyet vagy Kutyahegyet és a Téglagyári dűlőt, Régi térképeken olvashatjuk a Völgykúti-hegy, Felső közép-hegy, Forrás-hegy, Ó- és Újmalom-hegy, Mádi-hegy elnevezéseket is.

Orbán tér: Az ideérkezőket a Csokonai út végén kis pihenőhely fogadja. Itt, a Strázsa-hegy alján áll az egyméteres, diófából készült Orbán-szobor. Szent Orbán szobrát Tamás Károly kézdialmási tanár, fafaragó készítette és 1993-ban a Monori Májusi Napok alkalmából avatták fel.

Szent Orbán a szőlőtermesztők védőszentje, a kádárok és a kocsmárosok patrónusa. Szőlőtermesztő helyeken ezért szokás szobrot, kápolnát állítani a tiszteletére. Szent Orbán szobrához különböző népi hagyományok kapcsolódnak. Orbán napján, május 25-én kedvező időjárás esetén megkoszorúzták a szobrot. Rossz idő esetén azonban bottal, szőlővesszővel ütlegelték, kövekkel dobálták meg, sőt volt olyan hely, ahol megköpködték. A monori Strázsa-hegyi Orbán szobrot 1993-ban állították hagyományteremtő céllal. Azóta a helyi Gazdakör szervezésében Orbán nap alkalmából műsoros ünnepséget tartanak ezen a helyen.

Jelenleg a **Strázsa-hegyen**, a **pincefaluban** közel ezer pince, illetve présház található, ami nem csak Magyarországon, de Európában is egyedülálló. A pincesorok építészeti felmérésekor, 2003-ban 964 pince volt Monoron. A borospincék zöme egyedi igényeket szolgál, azonban egyre többen vannak, akik felkészültek a borturizmus lehetőségeire, az igényes vendéglátásra.

A monori szőlőtelepítések kezdeteiről nincs pontos adatunk. Egyesek források szerint a Maróthyak (Monor első ismert földbirtokosai) által idetelepített szlovák telepések hozták Monorra a Szerémségből a Kadar és a Tótfekete első vesszőit. Ezt látszanak alátámasztani a szőlészeti- és borászati eszközök és tevékenységek (vinó, vincellér, vidró – vödör, horoló, sutyu – prés, sutyulás) Monoron is használt szlovák eredetű nevei. Mások szerint a szőlőtermesztés akkor jelent meg Monoron, amikor az egri káptalan tulajdonába került a terület. A káptalannak korábban is voltak szőlőterületei Gönc és Vizsoly környékén. A káptalan Monoron is támogatta a szőlőművelést, mivel a szőlő adóalapot képezett, ami után a szőlőtermelőnek tizedet kellett fizetni Monoron helybéliek telepítették a szőlőt. A bor minősége ugyan elmaradt az észak-magyarországi borokétól, de helyi kocsmái kimérésre megfelelt.

1541 után a török uralom alá került Monoron egyre nagyobb mértékben nőttek a szőlőterületek, amit a növekvő hordó- és mustadó is mutatott. Monor 1580-ban 60, 1590-ben már 160 akcse hordóadót fizetett.

A török kiűzése után a régebbi szőlőket rendbe szedték és újabb szőlőtelepítésekbe kezdtek. Az 1728. évi regnicoláris összeírásban található első szőlőtelepítők leszármazottai ma is itt élnek a településen. Monor 1770-ben elkészült urbáriumában a szőlősgazdákra, a szőlőtelepítőkre és leszármazottakra valamint a szőlővel beültetett területek helyére és idejére vonatkozóan is találhatunk adatokat. Ebben az időszakban már – amint azt helységünk beneficiumából (beneficium = jótétemény, szolgálat) megtudhatjuk – szinte minden lakosnak volt szőlője –Megtudhatjuk azt is, hogy volt már korcsmánk is, ahol októbertől márciusig bort és pálinkát „minden áranda nélkül ... árultatnak”. 1770-re a Strázsa-, a Temető- és az alsó Malomhegyet (Kutyahegy) is szőlővel ültették be, amint azt az 1783-ban készült első katonai felmérés térképén láthatjuk. A térkép azonban pincéket még nem tüntet fel. A pincék létét bizonyító első feljegyzést a református egyház halotti anyakönyvében olvashatjuk: „1768. szept. 9. Nagy József 53 éves véletlen halállal pincébe bemenvén újbor ereje megölte”.

Az Egri Káptalan megbízásából készített, Sartory József földmérő által 1790-ben felmért gazdasági térkép a Temetőhegyen már jelezte az egri főkáptalan monori uradalmának pincéit is. A szőlőtáblák közötti régi pincék azokon a helyeken voltak ahol a lösz a felszínen vagy a felszín közelében van. A kamra nélküli lyuk pincék a horhosokban, illetve a löszmélyutakban voltak. Az Acsádi úton még ma is látható négy löszfalba vájt előtér nélküli lyukpince.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején egyre inkább szaporodott Monoron a szőlőterület. Monor község úrbéri peranyaga szerint a monori gazdák a pincehelyhez ingyen juthatnak, ahová „...a Földes Uraság könnyebb dézsmálhatása végett...” kötelesek lesznek boraikat behordani. Kijelölték a káptalani dézsmaszedő helyeket. Minél jobban szaporodott tehát Monor dombjain a szőlőterület, annál jobban nőtt az egri káptalan dézsma bevétele. Az utolsó jelentős méretű szőlőtelepítés a Völgykúthegyen és Mádiban 1828-ban volt. Az úrbéri perek lezárásaként Monor földesura, az egri káptalan 1862-ben nyújtotta át Monor dézsmás szőlőinek és szántóföldjeinek megváltására szóló ajánlatát. A monori szőlősgazdák számára ekkor jelölték ki az úrbéri periratokban megígért ingyen pincehelyeket. A pincesor kialakítása pedig csak a pincehelyek kialakítása utánra tehető.

Az 1861-ben, a II. katonai felmérés során készült térkép már a Mádiban és a Tetei dűlőben is szőlőterületeket ábrázol, a szőlőterületeken pedig pincéket is feltüntet az Acsády (akkor Szilhádi) és a Locsodi utca között, valamint a Téglagyári dűlőben és a Kutyahegy. Ugyanebben az évben, 1861-ben készült Jávorka István Monor szőlőinek haszonbéri átadásra készült térképe. A térkép lyukpincéket és löszfalba vájt pincéket (Acsády út) és présházás pincéket ábrázol. A pincéket a dézsmaszedő helyeken és a közlekedő utak mellett, vagy azok közelében tünteti fel. A Völgykúti hegyen, az Ó- és Újmalom hegyen, a Forrás hegyen, a Strázsa hegyen, a Felső közép hegyen és a Temető hegyen összesen 243 számozott pincehelyet és 26 pincét jelölt. A pincesor kialakítása az 1878 utáni évekre valószínűsíthető. 1882-től gombamódra épültek a pincék és a pincekamrák. A X. század elején készült képes levelezőlapokon már a kész pincesorokat láthatjuk.

A közel ezer présház többsége a szőlőterületeken szétszórva található, kisebbik része pedig több kisebb-nagyobb tömböt alkot. Az egyik tömböt a helyiek Strázsa-hegyi pincék, a másikat Téglagyári pincék néven ismerik. A Strázsa hegyi pincék a városközpontból az Acsády és a Csokonai úton keresztül is megközelíthetők. A Téglagyári és Vágóhídi pincékhez a városközpontból a Bajcsy Zsilinszky úton juthatunk ki.

A Strázsa-hegyen három kisebb tömbben összesen háromszázhusz présház található. Ezek közül kereken száz eredeti állapotában maradt fenn és jelentős építészeti értéket képvisel. További százharmincát részben átalakítottak, de így is értékes épület. A Strázsa-hegyi

pincék a monori pinceépítések valamennyi korszakát reprezentálják, az összes Monoron jellemző pincetípust láthatjuk itt.

A pincéket Monoron kötött, löszös talajba mélyítették. Az építkezés során először a pincét ásták ki, majd a boltozás elkészítése után töltötték vissza a földet. Így alakították ki a prэшázak mögött a jellegzetes bakhátas megjelenést.

Monoron a prэшázakat régebben náddal fedték, vályogtéglából vagy ritkábban téglából építették némelyik sarokerősítéses sárfallal készült. A sarokpillérnek nem csak statikai szerepük volt, de díszítették is az építményt. Az átalakított prэшázakon már cserép- vagy palafedés van.

A monori pincefal legelső olyan pincéi, löszfalba vájt, előtér nélküli lyukpincék – amelyekből néhány még a mai napig is áll az Acsády úton –, már több mint kétszáz évesek.

A következő pincetípus elé még nem épült épület, csak a pincegádor téglafalba foglalt ajtaja áll ki a földből. Később a pincegádor elé alacsony, kunyhóhoz hasonló épületeket készítettek utcafrontra merőleges nyeregtetővel. Ezekben csak az épület tengelyében, az ajtó vonalában lehet felegyenesedni.

A következő prэшáz típus már teljes alapterületén éppen csak meghaladja azt a magasságot, amin fel lehet egyenesedni. A tető mindig kontyolt. Az eredeti állapotban megmaradtakat nád, az átalakítottakat már cserép fedi. Általában csak ajtaja és szellőzőnyílásai vannak, de a felújítás során több ilyen típusú pincére ablakot is építettek.

A később épült prэшázak már több elemükben hasonlítanak az alföldi parasztházakra. Az utcára merőleges nyeregtetővel épült házaknak többé-kevésbe tetszetős oromzatos homlokfala van. Eredetileg ezeket is náddal fedték, de a legtöbb ma már cserépfedést kapott. Általában ezeknek is csak ajtaja és szellőzői vannak, esetenként a bejárati ajtó egyik oldalára építettek be kisméretű ablakot.

Az előző pincetípus továbbfejlesztésével jött létre a következő (4. típus). A tető meghosszabbításával fedett előtér jött létre, amit oszlopokkal támasztottak alá, vagy könyökfákkal erősítettek meg. Néhány ilyen típusú pince előterének semmilyen alátámasztása sincs. Nem tudni, hogy eleve így építették, vagy az alátámasztás az idők során tűnt el. Ezek a pincék általában már nagyobb méretűek és a fedett előtérrel kibővülve jól kihasználhatók. Az épületek homlokfalán azonban továbbra is csak az ajtók és a szellőzők férnek el. Ritka a kisméretű ablak. A homlokzatot általában deszkaoromzat és lábazat díszíti.

A következő típusú prэшázak inkább a XIX-XX. századi kisvárosi polgári lakóházaira emlékeztetnek. Ezek az utcafronttal párhuzamosan fekszenek, az utcával párhuzamos nyeregtetővel fedték őket és a bejárat mellett szimmetrikus elrendezésben két kisebb méretű ablak is megjelenik. A legszebbeket a bejárat felett kicsi oromzat díszíti.

Az utolsó típus az előző két típus előnyeit egyesíti. Ezek is az utcafronttal párhuzamosak, a nyeregtető a pince előtt négy fa vagy téglaoszlopra támaszkodik, így az épület előtt fedett tornáccal bővül. Ezek a pincék épültek a legkésőbb, ezek a legnagyobbak és a tornác miatt is jól kihasználhatók, ezért a mai igényeknek a leginkább megfelelnek.

Ha tehetjük, menjünk be egy pincébe és nézzünk körül. A monori pincetulajdonosok többsége egy-egy pohár itallal szívesen megkínálja az odavetődő fáradt vándort.

Vitálsiné Zilahy Lidia – Monor díszpolgára, helytörténetének és néprajzának legjelesebb kutatója – A juss című írásában így írta le a családi pincéjüket: „Aljzatától sárfalból állt. nádfedeles, ablak nem volt rajta, a kamra aljzata mélyebben volt az ajtó küszöbétől. A fagerendák szabadon voltak. Két gerendán átfektetett rúdon lógtak a vödrök, vizeskanna és kötöző rafia. Használaton kívüli időben a gerendákra szőlőhordó kosarak, szűrő

kas, puttonyok, permetezőkanna, gereblye, bogrács stb. volt felrakva. A gerendák végén hordómosó láncok, kötelek lógtak le a falon. A kamra egyik sarkában a nagykád volt, tetején a szőlődaráló, a kádban állt a kanta hordó, benne a csomoszló, a másik sarokban sutyu, három kis kecskebak, a következő sarokban asztal lopótökkel, cserépkancsóval, poharakkal, felette az egyik falon tányértartó, a másik falon fogas ... A kamra és a pincekulcsok is ezen lógtak, ha hosszabban kint időztünk. Szüretkor a kamraajtó előtti lejtős részen a földön, vagy felfordított vödörökön ültünk, így ettünk.

A pincegátdorban a fal mellett tartottuk a télire homokba elrakott zöldséget, így sárgarépát, karalábét és zellert. Minden héten annyit hoztunk haza, amennyire szükség volt.

A pincében ászok fákon álltak a hordók, tetejükön kármentő, tődöklő. A legkisebb 11,5 literes hordóban a gyerekek fojtott mustja állt.”

A pincék és a présházak szorosan egymás mellett állnak, de csak néhány esetben építettek össze az épületeket. Között csak keskeny átjárókat hagytak a karbantartás céljára. A présházak előtt keskeny kocsit húzódik. Ezen közelítették meg a gazdák lovas kocsikon a pincéket és itt zajlott a szüret idején a szőlő préselés.

A Forrás-vidék: Monor legszebb lápi társulása, a Forrás-vidék helyi természetvédelem alatt áll. Az üde rétből vízigényes fűzfélék ligetes csoportjai emelkednek ki, a völgy legmélyebb részén pedig nádas található. A lágyszárúak jellegzetes képviselői a mocsári gólyahír és a fekete nadálytő. A domboldalak növényzetét száraz gyepek és cserjések (galagonya, kecskerágó, vadrózsa és kökény) alkotják. A pusztagyepék védett növénye a budai imola. A hátakon telepített tölgyesek, fenyvesek és akácok láthatók. A telepített fák közé az állatok és a szél közreműködésével más fafajok (pl. szürkenyár, zelnicemeggy, juhar) is bekerültek. Az eredeti állatvilág maradékának megpillantására is itt van a legnagyobb esély. A hullóket a fürge- és a zöld gyík képviseli, s kiváló élőhely egyes békafajok számára is. Élelemre és fészkelőhelyre talál itt a fácán, a sárgarigó, a fülemüle és az erdei pinty, az emlősök közül pedig a mezei nyúl és – a szántóföldekkel határos részeken – az őz a leggyakoribb. A talajvíz táplálta Forrás vízmennyisége valaha a nagyobb esőzések, záporok, zivatarok vagy a tavaszi hirtelen hóolvadások idején megnövekedett, így közvetlen környéke mocsárterületté vált. Az utóbbi évtizedekben a szárazság a forrás kiapadásához vezetett. A vízháztartás megváltozásának eredményeként megindult szukcessziós folyamatban a nagy vízigényű mocsári és lápi fajok, a gyékény-, nád- és sás uralmát a kevésbé vízigényes fűzfélék vették át. Sajnos a Forrás-vidék eredeti növénytársulásai már csak nyomokban fellelhetők, az agresszív, tájidegen, inváziós fajok benyomulása miatt. A helyi birtokviszonyok sem kedveznek a védelemnek.

A Forrás-vidéket elhagyva jobb kéz felé az enyhe lejtőkön szántóföldeket láthatunk. Érdeemes a szántóföldek peremére a meredek rézsűn felkapaszkodni, szép kilátásunk nyílik ugyanis innen Monor és a Budai-hegység irányába is.

Bal kéz felé telepített akác és erdei fenyő mellett haladunk el.

A dombság eredeti növényzete a dombvidéken és az alföld peremén erdős pusztá volt. A Monor–Irsai-dombság keleti része alföldies növényzete miatt az Alföldhöz, a Gödöllői-dombság pedig a Mátra flóraidékhez tartozik. A térség természetes növénytakarója az évszázadok óta folyó emberi-társadalmi tevékenység tájtalakító hatása következtében csak helyenként maradt meg. Az erdősültebb dombsági térszínnek uralkodó társulásai főleg tölgyesek (molyhos, kocsánytalan, pusztai, gyöngyvirágos és tatárjuharos tölgyesek) voltak. A térségben a múltban gyakoriak voltak a meg gondolatlan erdőirtások. A ki-

irtott erdők helyét részben akáccal, nyárral és erdei fenyvesekkel ültették be. A természetes növénytakarótól egyre nagyobb területeket hódítanak el a mezőgazdasági művelésbe vont térségek is. A legnagyobb területi részarányú a szántóföldi művelés; a dombság D-i kitérte, napsütésben gazdag, száraz, meleg lejtői a szőlő- és gyümölcsstermesztésnek kedveznek, míg a keskeny, nedves völgytalpakon elsősorban rét- és legelőgazdálkodás folyik. A környék állatvilága a természetes növénytakaró kiirtásával párhuzamosan megfogyatkozott. Az egykori gazdag vadászterületek emlékét ma már csak szegényes vadállomány és hiányos madárvilág őrzi. A vadállomány pótlására többször is kísérletet tettek, eredménytelenül.

Amint a telepített erdei fenyvest elhagyjuk, egy lapos, enyhén hullámos, tájképi szempontból nem különösen szép, ámde vízföldrajzi szempontból érdekes területre érünk. Itt húzódik a **Duna és a Tisza fő vízválasztója**. A Duna vízgyűjtő területéhez a Pesti hordalékkúp-síkságon eredő kisebb patakok, a Tiszához a Monor–Irsai-dombságon és a Pilis–Alpári-homokháton eredő időszakos vízfolyások tartoznak. Délnyugat felé nézve a Pesti hordalékkúp-síkságon eredő, Duna felé igyekvő, kicsiny vízhozamú, lassú folyású Monori- és Gyáli-víz forrásait láthatjuk (Ilyen a Forrás is, amely mellett eljöttünk). A Gödöllő–Monori-dombság forrásokban szegény. Északkeleti irányban láthatók az Alsó-Tápió forrásainak völgyei. A nagy esőzésekkor felszínre bukkanó, gyér vízhozamú talajvízforrások Gombai-patakként egyesülve folynak az Alsó-Tápióba. Délkeleti irányba bizonytalan, időszakos vízfolyások széles, lapos völgyületei tagolják a hullámos felszínt, amelyek tekintélyesebb víztömeget általában csak a tavaszi hóolvadáskor vezetnek a Gerje forrásai és ez által a Tisza felé.

Az utóbbi években a Monori- és a Gyáli-vizet erősen szabályozták, azóta Gyáli- (1.), ill. Monori- (24.) csatorna a nevük. Monor környékén egykor a mainál több forrás fakadt, de ezek kiszáradtak, laposaik az idők során részben a szél munkája révén, részben mesterséges úton feltöltődtek. A megmaradt, kiszáradt patakmedrek az ipari és kommunális szennyvizeket, a hirtelen jött hóolvadások és záporosók csapadékfölslegét vezetik el.

Duna és a Tisza fő vízválasztóját elhagyva, Tetepusztá felé közeledve **már a Gödöllői-Monori-dombság** belsejében járunk. A dombság legmagasabb pontja a **Margita**, mely Szadától északra található. Dél-délkelet irányban a dombvidék 130 méterig – az egykori Ős-Dunavölgy felszínéig – lejt, Monor északi határában átlagosan 150 m magas. A harmadidőszak végén megindult hegységképződés magasba emelte a területet, és fiatal eróziós dombság alakult ki. A kistáj alapja **felsőpannóniai agyagos üledék**, amelyre az Ős-Duna helyenként több száz méter vastagságú **keresztrétegzett homokot** terített. A pleisztocén második felében megemelkedett és felszínét lösz (helyenként löszös homok, ill. futóhomok) borítja. A dombság felszíne gyengén tagolt, északnyugat–délkelet irányú, szimmetrikus, és ezekre nagyjából merőleges, északkelet–délnyugat irányú aszimmetrikus völgyek tagolják. A dombság déli részének a felszínét futóhomok-formák is színezik. Az átlagos völgsűrűség Monor környékén 2,3 (a közepes völgsűrűség alsó határa). A felszíni formák nagy egységeit a nagyobb kiterjedésű lapos felboltozások, és a kisebb-nagyobb törések-vetődések határozzák meg, amelyek a hosszabb patak völgyeket követik.

A jégkor volt a mai felszín kialakításában a legdöntőbb szakasz. A hűvös, száraz időszakokban elsősorban a derázió (a régi elnevezés szerint korrázió), az utolsó hideg szakaszban emellett homokmozgások is alakították a felszínt. A meleg, nedves periódusok-

ban viszont az eróziós folyamatok voltak jellemzők. A domborzat mai arculatának kialakulására az éghajlaton kívül a tektonikus jelenségek is hatottak. A dombvidék és az Alföld határán mély vetővonal, a vecsés–monori vető húzódik. Ettől északkeletre a Gödöllő–Monori-dombság emelkedett, az Alföld pedig süllyedt. A dombvidéket északnyugat–délkeleti és erre nagyjából merőleges irányú vetőrendszer feldarabolta, ami a vízhálózat futásán, a féloldalasan kibillent rögökön ma is látszik.

Az utolsó 10–12 ezer év, a jelenkor (holocén) legfontosabb eseményeinek a futóhomok képződése, a talajok, a mai vízhálózat, ill. a mai éghajlat kialakulása és végül, de nem utolsósorban az emberi tevékenység megindulása tekinthető.

Az alföldek benépesülése hazánkban a boreális mogyorófázisban kezdődött, majd az atlantikus tölgyfázisban gyorsult fel. Monor első lakói a neolitikum (újkőkorszak vagy csiszolt kőkorszak – Kr. e. 5500–2500) idején telepedtek meg. A halászaton és vadászaton kívül növénytermesztéssel és állattenyésztéssel is foglalkozhattak, azaz erdőirtással már befolyásolták a vegetáció képét is.

Monor környékén a felszínt uralkodóan vízáteresztő üledékek építik fel. Nagy területet takar a jégkor hűvös, száraz periódusaiban keletkezett lösz. A lösz rendkívül finom por, amit a jégkor hűvös, száraz periódusaiban a szél szállított és füves puszta kötött meg. Mész tartalmának egy része feloldódott és a gyökerek mentén újra kicsapódott. A kivált mésztől finom függőleges csöves szerkezete van, ezért a vizet jól vezeti. Bár puha kőzet, függőleges falként is képes megállni. A kőzet felső részéből kimosódott mész gyakran nagyméretű konkréciók, ún. löszbabák formájában válik ki a mélyebb szintekben. Sárgás színét a szemcséket borító vékony vasoxid-hártyától kapja. Ebbe a kőzetbe mélyítették Monoron a pincéket, ezt használták a rakott fal és vályog készítéséhez, ebből égették a téglát és ezen képződtek a környéken foltokban előforduló csernozjom talajok. A lösz a meleg periódusokban képződött vörösesbarna agyagsávok és talajok, az Alföldön pedig vályogcsíkok tagolják. A jégkori löszökből mamut- (*Elephas primigenius*) maradványok, elsősorban fogak százsámra kerültek elő hazánkban. Monorról, a Strázsa-hegyről is számos mamutlelet ismert.

A környék másik jellegzetes kőzete a homok. A jégkor utolsó jeges időszakában (Würm) a folyók parti sávjában lerakódott homokot a szél átmozgatta, tovább szállította, és jellegzetes futóhomok-formákat alakított ki. Ilyenek Monoron és környékén is több helyen megfigyelhetők (Péteri, Tete-pusztá). A legkiterjedtebb futóhomokos terület a **Strázsa-hegy**. A sok homokhordalék miatt a löszös területek anyaga is igen homokos, s néhol a löszben a homokpászták jól kivehetők.

A talajok a magasabb fekvésű, valamint a homokosabb helyeken agyagbemosódásos barna erdőtalajok, amelyek délkelet felé, valamint a homokosabb dombhát keleti és nyugati peremei felé fokozatos átmenettel barnaföldek, csernozjom barna erdőtalajnak és végül mészlepedékes csernozjomnak adják át a helyüket.

Tetepusztá már Gomba közigazgatási területéhez tartozik. Ezen a vidéken sok a fiatal, meredek lejtő, a területet eróziós barázdák és vízmosások szántották fel. A mély bevágású völgyek a vízfolyások formáló munkájának eredményei. Tetén jól megfigyelhető a lösz formakincse. A mély vízmosások, a meredek partfalak, szakadékvölgyek, mélyutak, völgyfők más kőzetek térszínén sehol meg nem található változatossága sajátos arculatot ad a löszterületeknek. A lösz meg tud állni függőleges falakkal, képződhetnek benne keskeny, szurdokszerű völgyek, meredek falain tölcészerű képződmények, belsejében üregek, felszínén dolinaszerű mélyedések. A lösz lepusztulásformái a löszdolina, a löszkút és a löszben képződő üregek, denudációs formák pedig a függőleges löszfal, a löszmélyút, a löszszakadék és a löszpiramis. A Gombai-patak forrásán áthaladva a meredek lejtőn megfigyelhetők löszszakadékok és a völgyben lévő juhodályon túl löszmélyutat is láthatunk.